

У ДУХУ ЗАСТОЙНАГА ЧАСУ

В.Мялешка і З.Капыскі у артыкуле "Фактам вопреки" /Советская Белоруссия" ад 28.7.1987 г./ выразілі сваю незадаволенасць тым, што першы сакратар Саюза пісьменнікаў Беларусі Н.С.Гілевіч у сваім дакладзе на пленуме праўлення Саюза у чэрвені г.г. зрабіў варты здзіўлення выпадак у адрас: беларускай савецкай гістарычнай навукі і вучоных гісторыкаў, сказаўшы у адносінах апошніх, што яны "большасці сваёй усе яшчэ сядзяць над абэцэдарскім калнаком" і баяцца выткнуць з-пад гэтага калнака галаву" і што гэтым самым ён "на сутнасці абвінаваціў беларускую гістарычную навуку у "абэцэларшчыне". Усе гэта на іх думку пазбаўлена усялякіх падстаў.

Вядома Н.Гілевічу, які рабіў аналіз стану сучаснай беларускай літаратуры, не меў магчымасці гэтак жа падрабязна разглядаць стан гістарычнай навукі Беларусі. Аднак гэта не значыць, што ён, як на гэта робяць намек у канцы свайго артыкула В.Мялешка і З.Капыскі, недастаткова ведае гістарыяграфію нашай рэспублікі і таму без разбору робіць нападкі на дзейнасць беларускіх гісторыкаў. Якраз наадварот, кароткая, але вельмі трапная характарыстыка сучаснай беларускай гістарыяграфіі яскрава сведчыць аб грунтоўным знаёмстве Н.Гілевіча з апошняй.

Найперш аутары артыкула здзіўлены, як яны кажуць, нападкамі Н.Гілевіча на беларускага вучонага-гісторыка Л.С.Абэцэдарскага /"зараз ужо нябожчыка"/. І у той жа час, не заўважаючы гэтага яны далі яму знішчальную характарыстыку, адзначышы, што "у гістарыяграфіі Беларусі ніколі не было ніводнай канцэпцыі, што наслілі б яго Імя". Як жа можна сур'езна характарызаваць каго-небудзь як вучонага, калі ён за увесь час сваёй так званай навуковай дзейнасці не выпрацаваў ніводнай канцэпцыі ні пазіцыі. Чым жа ён тады займаўся? Паўтараў усе ўжо даследаванае? Л.Абэцэдарскі сапраўды нічога істотнага у навуку не унес. Аднак яго навуковая бездапаможнасць не перашкаджала яму прэтэндаваць на ролю вядучага спецыяліста па гісторыі Беларусі, асабліва пасля таго, калі ён дамогся ступені доктара гістарычных навук і сеў на пасаду загадчыка кафедры гісторыі БССР у БДУ. Як і у свой час Лысенка, прабраўшыся на высокія навуковыя пасады, шкодзіў развіццю савецкай біялагічнай навукі, так і Л.Абэцэдарскі, карыстаючыся сваім становішчам, пачаў насаджаць сваё вельмі абмежаванае погляды на гісторыю Беларусі. Гэтага ён дасягаў як сваім удзелам у напісанні кніг і падручнікаў па гісторыі Беларусі, так і гэта найперш/ шляхам апублікавання на старонках органаў друку сваіх крыклівых крытычных апусаў, у якіх безапеляцыйна разносіў усіх рых, хто выказваў іншыя

погляды на гістарычныя факты, чым ен. І самае важнае тое, што ен выдаваў усе гэта за адзіна правільнае, аднавядаючае марксісцка-ленінскай метадалогіі. Аднак фактычна усе гэта супярэчна ей.

Асабліва характэрнымі з'яўляюцца яго "Заўвагі гісторыка" /гл. "ЛІМ" ад 6.1.1970 г./, якія з'яўляліся рэцэнзіяй на "Гісторыю беларускай дакастрычніцкай літаратуры". у іх сканцэнтраваным выглядзе выявіліся спрошчаныя уяўленні Л.Абэцэдарскага аб шэрагу важнейшых этапаў у гісторыі беларускага народу. Ен, напрыклад, сцвярджаў што у час Кіеускай дзяржавы не існавалі асобныя славянскія плямены, якія быццам бы былі поўнасьцю паглынуты старажытнарускай народнасьцю. Але К.Маркс называў :Імперыю Рурыкавічаў" шматковай /шт. па кнізе Б.Грэкава "Кіеўская Русь", 1939, с.167/, і таму не магла быць маналітнай. Сапраўды, летанісь называюць у гэты час розныя плямены, як, напрыклад, дрыгавічоў у 1149 г., крывічоў над 1162 г., радзівічаў пад 1169 г., зн.тады, калі Кіеўская дзяржава ўжо распалася, і яны, такім чынам яе перажылі. Гэтыя факты адмаўляюць і другі тэзіс Л.Абэцэдарскага, што названія плямены не былі непасрэдна тымі этычнымі адзінкамі, з якіх склалася беларуская народнасьць. Трэба зазначыць, што літаратуразнаўцы-аўтары гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры пказалі усю абсурднасьць сцвярджаньня Л.Абэцэдарскага /"Адказ гісторыкаў", "ЛІМ" ад 3.3.1970 г./ . Аднак, як гэта не дзіўна, апошнія прыжыліся ў беларускай гістарыяграфіі і сталі бясспрэчнымі ісцінамі.

Не менш спрошчанымі былі погляды Л.Абэцэдарскага на утварэньне Вялікага княства Літоўскага і характар яго дзяржавы. В.Мялешка і З.Капысскі дарэмна прыпісваюць яму яго памылковае сцвярджаньне аб утварэньні Вялікага княства літоўскага ў XIII ст. на тэрыторыі ўласна Літвы. Гэта сцвярджаньне, не пацверджанае фактамі, панавала ва ўсёй дакастрычніцкай гістарыяграфіі. Запозычанымі адтуль жа з'яўляюцца і сцвярджаньні Л.Абэцэдарскага і аб захоне літоўскімі князямі беларускіх земляў. Пад выглядам барацьбы з фасьсіфікатарамі гісторыі Беларусі, іменны і працы якіх ен не называе, ен усяляк прынімаў ролю беларускага народу ў гэтай дзяржаве. Так, для яго нічога не значыла, што беларусы складалі большасць насельніцтва і што беларуская мова была дзяржаўнай у Вялікім княстве літоўскім /"у святле неабвержных фактаў", 1969, сс.17-19/. А вось тое, што вялікія князі былі літоўцамі па паходжанні, для яго гэта было больш вадэем довадам літоўскага панаваньня /там жа, с.23/, хаця, як устаноўлена даследчыкамі, ніводнае імя так званых літоўскіх князеў не тлумачыцца літоўскай мовай.

Цяжка сказаць, па свайму невуцтву ці наумысна ён у гэтых пытаннях абыходзіў вядомае высказыванне Ф.Энгельса, які адкідаў розныя беспадстаўныя домыслы, указваў на мірнае аб'яднанне беларускіх, украінскіх і літоўскіх земляў: "У той час, калі Вялікоросія папала пад мангольскае іга, Беларусь і Маларосія знайшлі сваю абарону ад азіяцкага нашэсця, далучыўшыся да так званага Літоўскага княства". /Соч. т.22, сс.18-19/.. Сапраўды, няма ніводнай пісьмовай крыніцы, якія б пацвярджалі факт заваявання літоўскімі князямі беларускіх земляў. З прыведзенага выказвання відаць, што Ф.Энгельс лічыў гэту дзяржаву літоўскай толькі па назве, што так і было. Уласна літоўскія землі займалі толькі адну дзесятую частку усёй тэрыторыі дзяржавы і з прычыны гэтага яны не маглі мець у ёй дамінуючага значэння. Ф.Энгельс адзначаў, што "ва уладанні саміх літоўцаў былі няўзыходныя паўночныя землі Прыбалтыкі" /Т.16, с.163/, г.зн. уласна літоўскія землі, а не усе землі дзяржавы, як гэта сцвярджаецца ў даследаваннях па гісторыі Беларусі. К.Маркс таксама глядзеў на Вялікае княства літоўскае як на славянскую, "рускую" дзяржаву. Ён пісаў у артыкуле "Сценька Разін"; "Русь тады была падзелена на дзве дзяржавы: Маскву і Літву" /цйт. па кнізе І.Грэкава "Очерки по истории международных отношений Восточной Европы XIV-XV вв. М., 1963, с.156/. З гэтага і становіцца зразумелым, чаму беларуская мова з'яўлялася дзяржаўнай у Вялікім княстве Літоўскім, на ёй пісаліся дзяржаўныя акты і законы, на ёй гаварылі усе слаі грамадства. Пануючае месца ў гэтай дзяржаве займала і беларуская культура. Не выпадкова таму, што самым выдатным дзеячом навукі, культуры і асветы тут быў Ф.Скарына. Аднак для Л.Абэцэдарскага усе гэта было не істотным.

Як бачым, сцвержэнні Л.Абэцэдарскага не маюць нічога агульнага з поглядамі класікаў марксізма на Вялікае княства Літоўскае. Аднак не гледзячы на гэта яны пануюць у нашых даследаваннях і падручніках па гісторыі Беларусі. На усяму відаць, што і ў далейшым так будзе, бо аўтары пародле аўтараў артыкула "Фактам вопреки" у падрыхтаванай працы "З глыбіні вякоў" у ліку Іншага будзе гаварыцца і аб уключэнні беларускіх земляў у Вялікае княства Літоўскае, хаця ні аб якім "уклучэнні" не можа быць і гаворкі, бо гэта дзяржава пачала фармавацца на тэрыторыі Беларусі і таму невыпадкова яе першай сталіцай быў Навагрудак.

Усялякае іншае тлумачэнне указаных пытанняў аб'яўляецца памылковым і шкодным. Менавіта такую ацэнку атрымалі узбакова аргументаваныя канцэпцыі аб паходжанні беларусаў акадэміка У.Перцава і сучаснага рускага гісторыка В.Сядова /"Этнаграфія беларусаў", 1985, с.39/.

Калі ў маіх публікацыях "Где была летописная Литва? /36. "Тезисы докладов к конференции по археологии Белоруссии", Мн., 1969, сс.233-238/ і "Из истории Новогрудка"/ "Беларускія старажытнасці", Мн., 1972, сс.343-357/ былі выказаны іншыя погляды на утварэнне Вялікага княства Літоўскага. І М.Ігнаценка, у той час дырэктар Інстытута гісторыі АН БССР, на нарадзе работнікаў кафедра грамадскіх навук Беларусі у 1974 г. без разгляду выкладзеных у іх аргументаў, наклеіў ярлык, які ахарактарызаваў іх як спробу аднавіць даўно адкінутую нашай савецкай гістарычнай навукай тэорыю аб беларускай дзяржаўнасці ў Вялікім княстве Літоўскім. А на адным з пасяджэнняў вучонага савету Інстытута гісторыі АН БССР З.Ю.Капыскі нават патрабаваў звярнуцца ў ЦК КПБ з прапановай забараніць мне публікавацца, паколькі, як было сказана "ён нам перашкаджае". А калі ж гісторык В.П.Грышкевіч на іншаму стаў тлумачыць сутнасць таго, каму належала ўлада ў Вялікім княстве Літоўскім, ён быў выключаны з ліку аўтараў калектыўнай кнігі "З глыбіні вякоў". Хіба ўжо гэтыя факты не гавораць аб тым, што нашы гісторыкі, як трапіна зазначыў Н.Пілевіч, "усе яшчэ знаходзяцца пад абэцэдэрскім каўпаком".

У нашых гістарычных даследаваннях абыходзяцца і іншыя выказванні класікаў марксізму аб Беларусі. Так, К.Маркс адзначыў характэрнае для Польшчы і Вялікага княства Літоўскага працэс выцяснення мясцовых гандляроў яўрэйскімі, што прывяло да важных змен у класавым складзе народаў гэтых дзяржаў, у першую чаргу беларускага, украінскага і Літоўскага, менавіта да знікнення ў іх мяшчанскага саслоўя: "Гэтыя яўрэі захапілі сабе выгадныя промыслы і здзелкі, умацаваўшыся як мяшчанскае саслоўе паміж магнатамі і дробнай шляхтай з аднаго боку, і сялянамі, з другога". /"Архіў К.Маркса і Ф.Энгельса, т.5, с.348/. На жаль, у працах нашых гісторыкаў, у тым ліку і ў кнізе З.Капыскага "Социально-политическое развитие городов Белоруссии в XVI-пер.пол.XVII вв" аб гэтым не гаворыцца ні слова. К.Маркс таксама паказаў рэакцыйную грабежніцкую ролю ў Беларусі яўрэйскіх гандляроў, якія спойвалі народ, усё больш закабалаўчы яго: "Як толькі пашырылася ўжыванне гарэлкі, для іх гэта становіцца сродкам занявольвання народа: выцягвалі усё найунныя грошы ў сялян" /Там жа/. Пра гэта зноў-такі нічога не гавораць нашы гісторыкі. У гістарычных даследаваннях пры аналізе нацыянальнага і сацыяльнага саставу Беларусі падганяецца пад шаблон іншых краін, хаця У.І.Ленін указаў на важныя адметнасці яе ў гэтых адносінах, зазначыўшы, што ў беларускім краі "беларусы - галоўны чынам сяляне", палякі - дваране і

Інтэлігенцыя", "яурэі - гандлевыя слаі і рамеснікі" /Ленінскі зборнік, ХХХ, с.30/.

Або вось яшчэ адзін факт, які вельмі добра характарызуе адносіны беларускіх гісторыкаў да выказвання класікаў марксізму аб Беларусі. Можна было б чакаць, што ў аснову асвятлення беларускага нацыянальна-вызваленчага руху ў "Гісторыі Беларускай ССР" /т.2, с.417-424/ будзе пакладзена вядомае выказванне У.І.Леніна на гэтым пытанні, зробленае ім у яго працы "Аб карыкатуры на марксізм" /ЛСС, т.30, с.89-90/. Аднак яно аказалася поўнасьцю абыйдзеным. Толькі ў раздзеле: "Асвета і культура Беларусі ў пачатку ХХ ст." прыведзена частка гэтага выказвання., дзе гаворыцца аб незакончанасці украінскага і беларускага нацыянальнага руху, а таксама характарыстыка яго /"Абарона бацькаўшчыны яшчэ можа быць тут абаронай дэмакратыі, роднай мовы, палітычнай свабоды супроць прыгнятаючых нацый, супроць сярэднявечча" /ЛСС, т.30, с.90/ г.зн. яго галоўная частка апушчана.

На фоне прыведзеных фактаў неаднаразова зроблення В.Мялешкам і З.Капыскім заўх запэўніванні аб тым, што беларускія гісторыкі ў сваёй дзейнасці кіруюцца марксіска-ленінскай метадалогіяй, гучаць зусім не пераканаўча.

Толькі, як кажуць, пад заслоны ў канцы артыкула яго аўтары адважыліся пагуляць у самакрытыку, адзначышы, што для многіх работ беларускіх гісторыкаў характэрнымі недахопамі з'яўляюцца апісальніцтва і павярхоўнасць у асвятленні гістарычных з'яў. Вось з гэтага і трэба было пачынаць, а не рапартаваць у духу часу застою аб сваіх уяўных поспехах. Бо менавіта пераважная большасць гістарычных даследаванняў перапіраецца ад гэтых недахопаў. Толькі ў некаторых працах па археалагіі можна знайсці новыя факты, якія мяняюць нашы ўяўленні аб паасобных момантах далекага мінулага Беларусі. У большасці выданняў па гісторыі мы гэтага не знаходзім. Нельга ацэньваць працу навукоўцаў толькі "шматпудзём" выдадзенай літаратуры. Такі крытэрыі нічога не гаворыць. Поспех працы навукоўцаў найперш ацэньваецца іх новымі адкрыццямі, канцэпцыямі. А іх няма, і В.Мялешка і З.Капыскі іх не указалі. Вось чаму прыходзіцца канстатаваць, што з усіх грамадскіх навук у Беларусі гістарычная навука найбольш пацярпела ад дагматызму, валантарызму і суб'ектывізму; у насаджэнні якіх галоўную ролю ў свой час адыграў Л.Абэцэдарскі. Таму стан беларускай гістарычнай навукі не можа не выклікаць трывогі ў нашай грамадчасці. Вось чаму вызваленне ад цяжкай спадчыны "абэцэдаршчыны" як слушна зазначыў Н.Гілевіч, і з'яўляецца галоўнай умовай яе карэннай перабудовы.

8.8.1987

М.І.Ермаловіч, гісторык